

Veźměte, prosíme, na vědomí, že text článku odpovídá platné právní úpravě ke dni publikace.

Dědické právo v českých zemích do 16. století

Cílem této práce je nastínit problematiku dědického práva v českých zemích v období od 10. do 16. století, a to z pohledu jak zemského, tak i městského práva.

1. Zemské právo

Mezi hlavní oblasti práva patřilo zemské právo. „Zemské právo upravovalo v první řadě právní postavení příslušníků šlechty, dále pak svobodníků a veškeré věci týkající se svobodných, tedy zemsko-deskových statků.“[1] Další oblasti, jež byly upravovány, jsou ústavní poměry ve státě, postavení a vztahy státních orgánů. Původní charakter zemského práva vychází z práva zvykového. Do kategorie zemského práva spadají i zákonodárné akty panovníka, tedy nařízení a privilegia. Například v roce 1039 vydaná Dekreta Břetislavova či Statuta Konrádova z roku 1089 (viz níže). Materie zemského práva byla uchovávána v zemských deskách, z nichž se pořizovaly opisy.

Mezi stěžejní knihy zemského práva patří zejména Kniha rožmberská, Ordo iudicii terrae, Řád práva zemského, Sepsání o českých úřednících zemských, O právech, súdiech a deskách země české knihy devatery, Paměť obyčejů, zvyklostí starodávných a řízení práva v Markrabství moravském, Kniha Drnovská, O právu našem a další.

Snahy o sjednocení zemského práva do jednotného celku vedla ke kodifikaci, tedy vydání zákoníku. „Zákoník byl pak pod názvem Zemská zřízení království českého (běžně se používá název Zemské zřízení Vladislavské) přijat zemským sněmem r. 1500 proti výslovnému odporu městského stavu a ihned vydán tiskem.“[2] Zákoník byl složen z 554 článků, které nebyly původně číslovány. Je zde výčet zemského práva, tedy zejména právo ústavní, správní, procesní, ale i majetkové, dědické, trestní a řadu dalších právních odvětví. Postupně prošel několika úpravami a byl opětovně vydán v letech 1530, 1549 a 1564.

Dědické právo není v zákoníku sjednoceno na jedno místo a je roztržštěno do různých kapitol. Například v kapitole s názvem O kšaftích a zápisích nápadních nalezneme následující zmínku: „Item, Jestli že by kdo deskami zápis udělal, a v tom zápisu tu výminku že by sobě zůstavil, »jestli že by co komu rozkázal dáti po smrti své austně anebo listem na hotových penězích, klénotích nebo svrchcích a nábytcích, to má dáno býti, buď hotové peníze, klénoty nebo svrchky«: to tak můž odkázati na tu výminku. Než dědictví tak odkázati nemuože žádný žádnému, ani na žádnau výminku, než toliko kšaftem hlavním na list mocný královský učiněným, anebo deskami zemskými. Než hotové peníze, klénoty, svrchky, nábytky, to každý muože odkázati buď listem pod pečetí svau, aneb austně, podle vuole své.“[3] Novější vydání zákoníku obsahují někdy i nová právní ustanovení týkající se dědického práva, která v dřívějších verzích nenalezneme, případně došlo k určité změně oproti předchozímu vydání. „Jestli že by kdo maje rozsudek aneb stané právo před kterým koli saudem, a v tom nezačna právo vésti aneb zatykače nevezma umřel by: že po něm dědic, poručník neb nápadník (jestli že by ten toho nepromlčel) též bude moci právo vésti neb zatykač na toho, na komž jest při obdržal buď rozsudkem neb staným právem, vzíti a toho zatknauti, na komž již při obdržal neb právo ustál.“[4]

2. Městská práva

Každé město získávalo autonomii na základě městského privilegia, jež mu bylo uděleno jeho zakladatelem. „Obsahem privilegia bylo ustavení vnitřní organizace a správy města, oprávnění vlastního výkonu správy a soudnictví, vymezení povinností obyvatel a určení práva, kterým se město mělo řídit.“[5] Většinou bylo toto právo uděleno jiným již existujícím městem. Městské právo zahrnovalo celou škálu různých oprávnění a svobod vůči pánovi i vůči okolí, určení zřízení městské vlády, vliv měšťanů a další druhy práv – například právo hmotné, trestní, rodinné a dědické.

Městské právo české bylo ovlivněno dvěma právními proudy, a to právem hornoněmeckým (sasko-magdeburským) a právem dolnoněmeckým (švábsko-norimberským). Hranice vlivu těchto dvou práv ovšem nebyla nijak ostrá a vyhraněná. „Například řada měst hornoněmeckého okruhu přijala úpravu dědického práva z oblasti jihoněmecké.“[6]

Vývoj práva v jednotlivých městech bylo autonomní a mezi základní prameny patřila zakládací listina a další udělená privilegia, usnesení městské správy a rozsudky městského soudu. Významným pramenem pak bylo i právo širší oblasti, do které dané město patřilo. Ve specifických případech se dané město obracelo na soud mateřského města, tedy toho, které mu bylo uděleno ustavujícím privilegiem. Nejvyšší autoritou pak byla města Magdeburg a Norimberk (s určitým vlivem Vratislavi a Vídně).

Městské právo bylo zaznamenáváno v městských knihách, a to zejména knihách statutů a knihách soudních. Mezi významné právní knihy patří Kniha písaře Jana, Otakarova práva, Míšeňské knihy, magdeburské vikpildní knihy, kodex Václava z Jihlavy, Stručné poučení právní, Donát a další.

První náznaky kodifikace městského práva můžeme vysledovat v díle Práva městská z roku 1534 od Brikcí z Licska (Kouřimský). Byla vytvořena speciální komise, která měla za úkol kodifikovat městské právo. „Roku 1558 se objevuje první psaný návrh o 321 stranách, vycházející z práva Starého Města pražského, jehož autorem byl již zřejmě vynikající právník mistr Pavel Kristián z Koldína.“[7] Konečná podoba zákoníku byla vydána až v roce 1579 pod názvem Práva městská království českého a o rok později byla apelačním soudem prohlášena za závazný pro soudní praxi. Nalezneme zde kapitolu s názvem De Testamentis et ultimis voluntatibus hominum neboli O kšaftích a o poslední vůli lidí z tohoto světa sešlých, která se primárně zabývá dědickým právem. „Kšaft jest poslední vůle lidské spravedlivé uložení a nařízení. Aneb jest jistý konečný a jako poslední úmysl o tom cožby aneb jakby kdo chtěl co po smrti své míti, aby to tak a nejinak zachováno bylo, a vůle jeho poslední k změnění aby nepřicházela, než v své celosti zůstala. Kšaft jest pronešení poslední vůle člověka o tom, coby chtěl, aby po jeho smrti držáno a zachováno bylo.“[8]

3. Dědické právo zemské a městské

Existovalo několik způsobů, jak nakládat s majetkem v případě smrti. První možností bylo jednání mezi živými s účinky pro případ smrti (donatio mores causa), dále pak předání či vzdání se majetku pro případ smrti a nakonec závěť neboli kšaft či testament.

3.1 Dědické právo zemské

Dědické právo procházelo postupným vývojem, kterému ze začátku bránilo odúmrtí právo panovníka. „To spočívalo v jeho právu k majetkům těch, kteří zemřeli bez potomků, nebo jejichž potomci neměli na dědictví nárok.“[9] V těchto případech docházelo k přechodu nedílu, který neměl již kdo vlastnit, na panovníka.

Z hlediska zemského práva vychází dědické právo z několika základních dokumentů. Tím prvním je Statuta Konrádova z roku 1189, která potvrzuje dědický nárok nejbližších příbuzných. V článku 18 Statut Konrádových nalezneme určení dědictví. „Kdyby někdo neměl syny nebo syna a měl dcery, na tyto necht případně dědictví stejným způsobem; kdyby ani jich nebylo, dědictví necht případně nejbližším účastníkům nedílu („dědicům“).“[10] V tomto období byl dle zemského práva dědicem syn, v případě jeho absence pak dcera. V případě, že ani jedno z dětí nebylo, pak byl dědicem nejbližší příbuzný, a to s předností mužů.

Druhým podstatným dokumentem pro dědické právo jsou inaugurační diplomy krále Jana Lucemburského vydané v letech 1310 a 1311. Zde dochází k rozšíření dědických práv na širší příbuzenstvo. „...kdyby kdo zemřel nezanechaje synů, necht nastoupí v dědinu a otcovské statky dcery. Kdyby však zemřel bez synů i dcer a neučinil o svém jmění porřízení za života ani pro případ smrti, ať ve jmění jeho i dědinu nastoupí bližší dědicové mužského nebo ženského pohlaví až po čtvrtý stupeň pokrevenství. Kdyby (ani jich) nebylo a nestala se, ... se strany zemřelého zákonná dispozice jměním, teprve tehdy takto spadne jmění zemřelých na nás.“[11] V tomto období se tedy dědictví rozšířilo na další dědice, a to až do čtvrtého stupně příbuzenství, přičemž i zde platila přednost mužského pokolení.

Dalšími důležitými dokumenty jsou pak privilegium Vladislava Jagellonského z roku 1497, které bylo vydáno pro Čechy, a privilegium Rudlofa II. z roku 1587, jež bylo vydáno pro Moravu. Pomocí těchto institutů bylo možné svobodné porizování pro případ smrti. Od této doby (1497, resp. 1587) se stává dědicem ten, jenž je uveden jako právoplatný dědic. Ovšem „pokud nebylo uvedených dědiců a zůstavitel neučinil žádné porřízení za života ani pro případ smrti, byl dědicem nejbližší příbuzný, nejprve po meči, posléze po přeslici, a to s předností mužů.“[12] Neexistoval-li žádný z těchto dědiců, bylo využito práva odúmrtního a dědicem se stal panovník, tedy stát.

Zemské právo zavádí svobodné porizování o movitém majetku pro šlechtu až v 15. století. „K porřízení závěti týkající se majetku nemovitého však bylo potřeba povolení panovníka.“[13] Aby šlechta mohla obcházet institut odúmrti, vytvářela si spolky (unio), jednalo se tedy o umělý nedíl. Šlo o dohodu učiněnou před panovníkem, že v případě, že jeden ze společníků zemře bez zákonných dědiců, případně jeho majetek dalším společníkům. Nemožnost testování byla v 15. století obcházena i dalším způsobem, a to zápisem do zemských desek. V letech 1497 a 1587 dochází ke změně a obcházení již není zapotřebí.

Závěť měla písemnou formu a musela být uzavřena za přítomnosti dvou až tří osob v Čechách a šesti na Moravě. Výjimkou bylo vložení její do desek zemských, kdy nebylo svědků zapotřebí. Ústní formu mohla mít pak pouze závěť, která se týkala movitého majetku. „Porřít závěť mohla osoba šlechtického původu, osobně svobodná, zletilá, přičetná a se zachovalou ctí.“[14]

3.2 Dědické právo městské

Vzhledem k charakteru městského práva je zřejmé, že i právo dědické se bude v různých aspektech lišit město od města. Tato nejednota se postupně vytrácí kodifikací městského práva, ale až v 16. století. Například jihoněmecké právo zvýhodňovalo při dědění descendenty, tedy děti zůstavitele a jejich potomky, na rozdíl od severoněmeckého práva, které naopak zvýhodňovalo ascendenty, tedy zůstavitelovy rodiče, sourozence a jejich potomky.

V případě, že v daném městě zemřel cizinec, aniž by rozhodl jak naložit se svým dědictvím, existovala určitá lhůta, během níž se mohl přihlásit oprávněný dědic o majetek zůstavitele. Nedošlo-li k tomuto úkonu, tak veškerý zůstavitelův majetek byl rozdělen na několik částí, z nichž každá postupně připadla rychtáři, městu a na spásu duše zemřelého.

Přednost mužských potomků před ženskými se v právu městském postupně začíná odbourávat dříve než v právu zemském. Již v 15. století je tato rovnoprávnost v městském právu zavedena. „Neb při právě městském dcery rovně jako i synové v statcích i ve všech spravedlivostech svých rodičův jednostejně dědí, a jednostejných i rovných dílův v nápadích požívají; jakož jsau synové, dcery, vnukové a vnučky, a slovau sui haeredes vel sui liberi, kteříž řádně na tento svět prostředkem svatého manželství zplozeni jsau. Ti, kteříž živi pozůstanou, nad jiné přátely krevní nejlepší spravedlnost nápadem k statkům rodičův svých mívají. Při právě městském dcery jako synové jednostejně dědí a rovných dílův v nápadích požívají, jako synové, dcery, vnukové, vnučky.“[15]

Obecně lze říci, že dědické právo městské je na rozdíl od dědického práva zemského je podrobnější a propracovanější. To je způsobeno převážně silným vlivem římského práva. V právu městském Království českého nalezneme přesná pravidla dědění (pro případy bez závěti je zde dokonce uveden Strom krevnosti aneb přirozeného přátelství krevního, pomocí kterého se určují dědicové - viz F. XVI.), formy závěti, možnosti, které vylučují dědění a další. Samotná závěť (kšaft) pak může mít písemnou i ústní formu, přičemž v tomto případě je zapotřebí svědectví důvěryhodných osob. „Kšaftovat nemohli duševně choří, nedospělí (muži do 18, dívky do 15 let, vyjma dívek provdaných, které nabyly dospělosti provdáním), děti dospělé, avšak v moci otce, poddaní jen se souhlasem vrchnosti.“[16] V právu městském Království českého opravdu nalezneme detailní postupy týkající se poslední vůle. „Ten pak kšaft svůj tak sepsaný buď za času svého zdraví bude moci kšaftující do raddy podati a jej k schování právu dáti; aneb dvěma osobám dobře zachovalým zapečetěného svěřiti; anebo leže v těžké nemoci, práva, to jest, purkmistra aneb předního správce toho města, aby k němu vyslány byly dvě osoby, se dožádati.“[17] Další omezení se týkalo pak osob němých a hluchých, které mohly vytvořit testament pouze za předpokladu, že uměly psát. Svědectví ke stvrzení závěti pak nemohly podávat osoby nedospělé, ženy, domácí čeleď, hluchí, duševně choří, nepoctiví a duchovní. Závěť, jež byla napsána později, měla platnost před tou, která byla napsána dříve.

Institut vydědění dětí byl možný i v městském právu. Existovalo celkem 14 různých důvodů, které mohly vést k vydědění. „Avšak ne pro ledajakés a lehké příčiny rodičové to mohau učiniti, ale pro tyto níže položené. Nejprvé, jestli žeby kteří z dětí neposlušných hanbu a potupu na rodiče své uvedli, jim řečí aneb skutkem ublížili, je zhaněli, aneb na jich cti nařkli a je bili. ... Druhé, jestli žeby při utrpnau a na hrdlo se vztahující (jenž slove causa criminalis) kdo z dětí proti rodičům svým před sebe vzal, a rodiče své z hněvu, z závisti a z pauhé toliko zlosti, a ne proto, zastáváje vrchnost svau a obecné dobré, ztěžoval. ...“[18]

Závěr

Při letmém náhledu do problematiky dědického práva zemského a městského zjistíme, že městské právo je propracovanější a detailnější. Obsahuje i některé instituty, které zemské právo vůbec nezná. Do této kategorie patří institut vydědění přímých potomků.

Mgr. Michal Pobucký, DiS.

Seznam použité literatury

MALÝ, K. a kol. Dějiny Českého a Československého práva do roku 1945. 3. přepracované vydání. Praha: Linde Praha, a. s. - Právnické a ekonomické nakladatelství a knihkupectví Bohumily Hořínkové a Jana Tuláčka, 2005, 673 s.

KRISTIÁN Z KOLDÍNA, P. Práva městská království Českého. 1579. In JIREČEK, J. Práva městská království Českého a markrabství Moravského. 5. vydání, Praha: Nákladem spolku českých právníků „Všehrd“, 1876. Dostupné [zde](#)

Práva a zřízení zemská království Českého. 1549. In JIREČEK, J.; JIREČEK, H. Zřízení zemská

království českého XVI. věku. Praha: Tiskem Františka Šimáčka, Nákladem „Všehrda“, 1882.

Dostupné [zde](#)

Práva a zřízení zemská království Českého. 1564. In JIREČEK, J.; JIREČEK, H. Zřízení zemská království českého XVI. věku. Praha: Tiskem Františka Šimáčka, Nákladem „Všehrda“, 1882.

Dostupné [zde](#)

SCHELLE, K. a kol. Praktikum českých právních dějin. 3. upr. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009.

VANĚČEK, V.; MALÝ, K. a kol. (eds). Prameny k dějinám státu a práva v Československu. Praha: SPN, 1967.

VOJÁČEK, L.; SCHELLE, K.; KNOLL, V. České právní dějiny. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, 684 s.

Zřízení zemská království Českého. 1530. In JIREČEK, J.; JIREČEK, H. Zřízení zemská království českého XVI. věku. Praha: Tiskem Františka Šimáčka, Nákladem „Všehrda“, 1882. Dostupné [zde](#)

[1] VOJÁČEK, L.; SCHELLE, K.; KNOLL, V. České právní dějiny. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, s. 123.

[2] MALÝ, K. a kol. Dějiny Českého a Československého práva do roku 1945. 3. přepracované vydání. Praha: Linde Praha, a. s. - Právnické a ekonomické nakladatelství a knihkupectví Bohumily Hořinkové a Jana Tuláčka, 2005, s. 101.

[3] Práva a zřízení zemská království Českého. 1549. In JIREČEK, J.; JIREČEK, H. Zřízení zemská království českého XVI. věku. Praha: Tiskem Františka Šimáčka, Nákladem „Všehrda“, 1882. F 5.

Dostupné [zde](#)

[4] Práva a zřízení zemská království Českého. 1564, F 5. In JIREČEK, J.; JIREČEK, H. Zřízení zemská království českého XVI. věku. Praha: Tiskem Františka Šimáčka, Nákladem „Všehrda“, 1882.

D 25. Dostupné [zde](#)

[5] VOJÁČEK, L.; SCHELLE, K.; KNOLL, V. České právní dějiny. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, strana 130.

[6] VOJÁČEK, L.; SCHELLE, K.; KNOLL, V. České právní dějiny. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, strana 131.

[7] MALÝ, K. a kol. Dějiny Českého a Československého práva do roku 1945. 3. přepracované vydání. Praha: Linde Praha, a. s. - Právnické a ekonomické nakladatelství a knihkupectví Bohumily Hořinkové a Jana Tuláčka, 2005, strana 109.

[8] KRISTIÁN Z KOLDÍNA, P. Práva městská království Českého. 1579. In JIREČEK, J. Práva městská království Českého a markrabství Moravského. 5. vydání, Praha: Nákladem spolku českých právníků „Všehrd“, 1876. D. XLII. odst. I. Dostupné [zde](#)

[9] VOJÁČEK, L.; SCHELLE, K.; KNOLL, V. České právní dějiny. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, strana 153.

[10] SCHELLE, K. a kol. Praktikum českých právních dějin. 3. upr. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, strana 57.

[11] VANĚČEK, V.; MALÝ, K. a kol. (eds). Prameny k dějinám státu a práva v Československu. Praha: SPN, 1967, strana 87.

[12] VOJÁČEK, L.; SCHELLE, K.; KNOLL, V. České právní dějiny. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, strana 154.

[13] VOJÁČEK, L.; SCHELLE, K.; KNOLL, V. České právní dějiny. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, strana 155.

[14] VOJÁČEK, L.; SCHELLE, K.; KNOLL, V. České právní dějiny. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, strana 156.

[15] KRISTIÁN Z KOLDÍNA, P. Práva městská království Českého. 1579. In JIREČEK, J. Práva městská království Českého a markrabství Moravského. 5. vydání, Praha: Nákladem spolku českých právníků „Všehrd“, 1876. F. VIII. Dostupné [zde](#)

[16] MALÝ, K. a kol. Dějiny Českého a Československého práva do roku 1945. 3. přepracované vydání. Praha: Linde Praha, a. s. - Právnické a ekonomické nakladatelství a knihkupectví Bohumily Hořinkové a Jana Tuláčka, 2005, strana 139.

[17] KRISTIÁN Z KOLDÍNA, P. Práva městská království Českého. 1579. In JIREČEK, J. Práva městská království Českého a markrabství Moravského. 5. vydání, Praha: Nákladem spolku českých

právníků „Všehrd“, 1876. D. XLIII. odst. III. Dostupné [zde](#)
[18] KRISTIÁN Z KOLDÍNA, P. Práva městská království Českého. 1579. In JIREČEK, J. Práva městská království Českého a markrabství Moravského. 5. vydání, Praha: Nákladem spolku českých právníků „Všehrd“, 1876. E. XLIX. odst. II. Dostupné [zde](#)

Další články:

- [Mimořádné vydržení a vývoj judikatury Nejvyššího soudu](#)
- [Preventivně-sankční funkce náhrady nemajetkové újmy za porušení osobnostních práv pohledem Ústavního soudu](#)
- [Odštěpný závod zahraniční společnosti optikou NIS2: Jak správně určit velikost podniku?](#)
- [Zápis ochranné známky bez komplikací. Klíčem k úspěchu je kvalitní předběžná rešerše](#)
- [Zneužití práva na přístup podle GDPR](#)
- [Byznys a paragrafy, díl 31. - létající pořizovatel ve světle nového stavebního zákona](#)
- [Právní povaha sítě elektronických komunikací - režim náhrady škody](#)
- [Náhrada ušlého nájemného při předčasném ukončení nájemní smlouvy na nebytové prostory](#)
- [Jak fungují plánovací smlouvy v reálných situacích \(2. díl\)](#)
- [Nejvyšší soud a forma smlouvy o smlouvě budoucí: krok zpět v ochraně právní jistoty?](#)
- [„Za každou kauzou je živý příběh“](#)